

СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 811.411.21'367.2:811.161.2+811.111
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.3.1/32>

Алкаді М. С. А.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ГРАМАТИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ТА КОНТРАСТИ МІЖ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ ТА ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИМИ МОВАМИ (УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ)

Стаття присвячена порівнянню граматичних систем арабської, української та англійської мов, зокрема аналізу морфологічних, синтаксичних і лексичних відмінностей між ними. Арабська мова, що належить до семітських мов, має коренево-шаблонну систему словотворення, що контрастує з флективною системою української та аналітичною системою англійської. Визначено, що однією з основних рис арабської є використання коренів, що складаються з трьох приголосних, та шаблонів для утворення нових слів. Водночас в українській та англійській мовах граматичні категорії виражаються через закінчення слів або допоміжні елементи.

У статті підкреслено, що арабська мова володіє двома основними родами – чоловічим і жіночим, а також трьома числами – одниною, двоїною та множиною, що є значною відмінністю від української, де також є сім відмінків, і англійської, де відмінки практично не використовуються. У порівнянні з українською та англійською, арабська мова має обмежене використання відмінків, що є важливою характеристикою синтаксису цієї мови.

У дослідженні описано дієслівні часи. В арабській мові вони значно обмежені порівняно з українською та англійською, що надає певні особливості в їх використанні. Наприклад, в арабській мові існує лише минулий та теперішньо-майбутній часи, тоді як в українській та англійській мові дієслова можуть мати набагато більше варіантів, що вказують на різні часові аспекти.

Матеріал статті зосереджено на порівнянні синтаксу трьох мов. Синтаксичні структури арабської мови зазвичай передбачають порядок слів дієслово-підмет-додаток, що контрастує з порядком підмет-присудок-додаток в українській та англійській мовах. Це створює додаткові труднощі для перекладачів, особливо при роботі з письмовими текстами.

Стаття надає цілісне уявлення про ключові граматичні особливості арабської мови та їх відмінності від української та англійської мов, що є важливим для розуміння перекладацьких процесів між цими мовами.

Ключові слова: арабська мова, українська мова, англійська мова, граматики, морфологія, синтаксис, переклад.

Постановка проблеми. Арабська мова як представник семітської мовної групи суттєво відрізняється від індоєвропейських мов, зокрема української та англійської/ Вивчення граматичних паралелей і контрастів між цими мовами є актуальним для поглиблення типологічного аналізу та вдосконалення міжмовної комунікації й перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика специфіки арабської мови в контрастивному аспекті щодо індоєвропейських мов

неодноразово ставала предметом наукового аналізу. В контексті українського мовознавства варто виокремити наукові напрацювання О. С. Резван, М. І. Якубовича, Н. В. Міхеєвої та інших дослідників. Серед авторитетних представників міжнародної та арабської академічної традиції слід згадати праці Р. Хаттокс (R. Hattox), І. Саїд (E. Said), К. Брустад (K. Brustad), Я. Сулейман, (Y. Suleiman), А. Чейн (A. Chejne).

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження граматичної структури арабської

мови в порівнянні з українською та англійською мовами, виявлення основних граматичних розбіжностей та особливостей мовної моделі. У центрі аналізу знаходяться морфологічні та синтаксичні характеристики (саме вони визначають специфіку кожної мови). Особливу увагу зосереджено на аспектах, які становлять труднощі при перекладі.

Виклад основного матеріалу. У глобалізованому світі існує велика кількість мов, кожна з яких має свої унікальні граматичні, синтаксичні та лексичні особливості. Це різноманіття дає можливість зробити їх порівняння надзвичайно цікавим та пізнавальним.

Арабська мова як представниця однієї з найдавніших і найскладніших мов світу належить до мов семітської родини і саме через це значно відрізняється від індоєвропейських мов, зокрема української та англійської. Її граматику надзвичайно цікава, це – безкрайній всесвіт, де кожна категорія відшліфована протягом часу і вражає точністю і в той же час гнучкістю. Опанування граматичної системи арабської мови є не лише ключем до глибшого розуміння способу мислення, історичного досвіду та культурних традицій арабського світу, але й важливим інструментом для осмислення особливостей власної мови крізь призму порівняльного аналізу. Порівняльне вивчення граматичних структур двох або декількох мов є актуальним з точки зору лінгвістики і функціонально релевантним для викладання та перекладацької діяльності.

Арабська мова характеризується флексійним типом граматичної будови, а граматичне значення передається через зміни голосних, додавання афіксів та шаблонів [10, с. 45].

Українська мова, як представник слов'янської групи індоєвропейської родини, має флексивну морфологію, де граматичні категорії виражаються закінченнями. Це означає, що саме закінчення вказує на рід, число і відмінок, час та інші граматичні значення. Граматична система української мови вирізняється високим ступенем упорядкованості та логічності, що забезпечує точність і виразність мовлення [5, с. 103].

Англійська, хоч і зберігає залишки флексій, переважно є аналітичною мовою: граматичні значення передаються за допомогою допоміжних слів і фіксованого порядку слів. Подібна структура спричиняє зменшення морфологічних змін слова та високу їх залежність від синтаксичного контексту.

Петер Куліковер (Peter Culicover) у своїй праці з граматики формулює твердження про те, що гра-

матика – це набір правил, вона є невід'ємною частиною мови і не може існувати без неї. Її можна відкрити, але не винайти (Grammar is not a set of rules. It is something inherent in the language cannot exit without it. It can be discovered, but not invented) [8, с. 98]. Це висловлювання характеризує загальну рису граматичної системи всіх трьох мов і підкреслює, що граматику це природна складова мови, яка формується разом з нею та не нав'язується зовнішніми правилами. Морфологія є підрозділом граматики, що вивчає будову слова, його частини та форми. В арабській мові ключовою особливістю є коренево-шаблонна система словотворення, де корінь зазвичай складається з трьох приголосних, наприклад:

فعل (зробив), ذهب (пішов), رسم (малював), كتب (писав), سبح (плив)

а значення змінюється шляхом накладання шаблонів.

باتك (той, хто пише), بوتيكم (написаний), قباتك (написання)

Українська та англійська мови використовують лінійне додавання афіксів або зміну закінчення слова, наприклад:

– українською:

пише (писати, писав, написаний), робить (робити, робив, зроблено), малює (малювати, намальовано, малював, намалює)

– англійською:

write (wrote, writing), draw (drew, drawing), swim (swam, swimmer)

Цікавою для порівняння є граматичні категорії такої частини мови, як مسمى (іменник). Іменник в арабській мові має категорії чоловічого та жіночого роду, числа (однина, множина, двоїна) та визначеності [11, с. 19].

Визначеність позначається артиклем ل. Наприклад:

باتك (визначене), باتك (невизначене)

В англійській мові існує два типи артиклів. Означений артикль *the* та неозначені артиклі *a* – *an*. Наприклад:

the fish – a fish, the pencil – a pencil, the office chair – a office chair

В українській мові артиклів як окремих слів немає, але поняття визначеності й невизначеності існує [1, с. 156]. Воно виражається не граматично, а іншими засобами мови, наприклад через порядок слів, інтонацію, контекст та за допомогою вказівних займенників або допоміжних слів.

Українська мова має розвинену систему відмінків, їх сім. Вони повноцінні і змінюють форму

слова залежно від синтаксичної ролі в реченні. У сучасній англійській іменники майже не мають відмінків, зміни відбуваються тільки у присвійній формі іменників (додавання *s*) [3, с. 34]. В арабській мові поняття відмінків (بارع إله قلاح) також існує – є три основні граматичні відмінки: називний,

Родовий, знахідний [11, с. 42].

Функції відмінків передаються флексіями (закінчення), особливо в літературній (یحصنُفلا) та класичній арабських мовах. Наприклад:

بانتك اذه (Ще книжка) بانتك Слово у називному відмінку (عفلا)

ابانتك (Я читав книжку) ابانتك Слова у знахідному відмінку (بصنلا)

بانتك (У книзі) بانتك Слово у родовому відмінку (رجلا)

Можна зробити висновок, що за типом граматичної структури українська мова флективна (відмінки виражаються формально, через закінчення), а англійська мова аналітична (граматичні ролі передаються порядком слів, прийменниками та допоміжними словами) з залишками флексії. Арабська ж мова флективно-аглютинативна з елементами фузії [12, с. 100].

Особливу увагу заслуговує така частина мови, як لعفل (дієслово). Дієслово в арабській мові має дві основні часові форми – минулий (يضا) і теперішньо-майбутній (لبقتس). Форми утворюються за допомогою афіксів, наприклад:

بنتك (він написав)

بنتكي (він пише/буде писати)

Українська мова має три часи (теперішній, минулий та майбутній) та категорію виду (доконаний та недоконаний). Наприклад:

– недоконаний вид (писати) – пише, писав, буде писати

– доконаний вид (написати) – теперішнього часу немає, написав, напише

Англійська має складну систему часів, їх 12. Є три основні часові форми (Present, Past, Future) та чотири аспекти (Simple, Continuous, Perfect, Perfect Continuous). Наприклад:

he writes, he is writing, he wrote, he has written тощо.

Усі три мови мають особові форми, але в арабській вони відрізняються ще й за родом у 2-й та 3-й особі.

Прикметники в арабській мові узгоджуються з іменниками за родом, числом і визначеністю:

– ليمج تي ب (гарний дім) (гарні домівки)

– قلاي مجلا تنبلا (гарна дівчина) (гарні дівчата)

В українській мові узгодження подібне:

гарний будинок, гарна дівчина, гарне пташеня, гарні пташки

В англійській мові прикметники не змінюються:

nice house, nice girl, nice dog

В арабській мові службові слова, наприклад, частки لا, لا, لا виконують важливі синтаксичні функції, але морфологія службових частин мови розвинена менше, ніж в українській та англійській. Англійська та українська в свою чергу більше залежать від порядку слів і службових дієслів.

Як бачимо, морфологічна система арабської мови є багаторівневою, з високим ступенем граматичної складності, що суттєво відрізняє її від морфології індоєвропейських мов. Порівняльний аналіз виявляє структурні розбіжності, які необхідно враховувати у процесі викладання арабської мови студентам-перекладачам.

Синтаксис – розділ граматики, що вивчає правила побудови словосполучень

і речень. Порівняльне вивчення синтаксису різних мов дозволяє виявити схожі та специфічні структурні особливості. Розглянемо та проаналізуємо ключові синтаксичні ознаки арабської мови в зіставленні з українською мовою та англійською.

Аналізуючи порядок слів у реченні, помічаємо, що арабська мова, як правило, дотримується порядку дієслово – підмет – додаток. Наприклад:

سردل اطل ابتك (Написав студент урок)

مل يفل امل ادهاش (Подивився учитель фільм)

عافت دلولا لك (З'їв хлопець яблуко)

На відміну від арабської, українська та англійська мови натомість дотримуються прямого порядку слів (підмет – присудок – додаток), наприклад:

Студент написав урок.

The student wrote the lesson.

Однак в українській мові можливе вільніша варіативність порядку слів завдяки флексійній системі [5, с. 64].

Щодо узгодження підмета і присудка, слід зауважити, що в арабській мові дієслово узгоджується з підметом за родом і числом.

المعلمة دخلت الصف (Учителька зайшла до класу)

جاء الأولاد (Прийшли діти)

الأطفال لعبوا في الحديقة (Діти гралися в саду)

Англійська мова має мінімальне узгодження (переважно у третій особі однини) [3, с. 61].

Доцільно також згадати, що в арабській мові існує конструкція іменного речення без дієслова-зв'язки у теперішньому часі, наприклад:

مل علم أنا (Я вчитель)

Аналогічне речення в англійській потребує зв'язки, наприклад:

I am a teacher

Це є однією з ключових синтаксичних відмінностей.

Слід звернути увагу й на те, що в арабській мові заперечення реалізується через різні частки залежно від часу: *ال* для теперішнього часу та *مَلْ* для минулого часу.

سردأ ال (Я не вчуся)

سردأ مل (Я не вчився)

Граматично простіше реалізується заперечення в українській і англійській мовах. Наприклад:

Я не вчуся

I do not study

В арабській мові часто використовуються частки *نَ*, *أَلْ* та інші для побудови складних речень. В англійській мові використовуються не частки, а сполучники (*that, to, because*). Українська мова в свою чергу також має власну розвинену систему сполучників (*щоб, бо, тому що, бо, оскільки, адже* та інші). Для ілюстрації надамо варіанти перекладу одного речення трьома мовами.

فَقَرَأْتُ نَاسًا يَذُنُّ أَلْ أَرْقَى أَنْ أَبْخُ

I love to read because I am an educated person

Я люблю читати, тому що я освідчена людина

Таким чином, варто зазначити, що синтаксичний рівень арабської, української та англійської мов виявляє як розбіжності, так і певні паралелі.

І, зрештою, згадаємо про лексику, оскільки вона становить невід'ємний компонент мовної структури та відображає не лише структурні особливості мови, але й культурно-історичний досвід її носіїв. Лаконічно розглянемо найбільш цікаві з нашої точки зору лексичні особливості арабської мови у порівнянні з українською та англійською.

В арабській мові слово може інтерпретуватися по різному залежно від контексту:

عَ (око, джерело, шпигун, золото, присутність)

У якості прикладу наведемо поетичний текст, де багатозначність слів розкривається особливо яскраво завдяки образності та стилістичному забарвленню:

قال المتنبي:

إذا ساءَ فِعْلُ الْمَرْءِ سَاءَتْ ظَنُونُهُ

وَصَدَقَ مَا يَغْتَادُهُ مِنْ تَوَهُّمٍ

وَعَادَى مُحِبِّهِ بِقَوْلٍ غَيُوبِهِ

وَلَمْ يَزَلْ أَنْ الْحُبَّ غَيْرَ التَّكَلُّمِ

(...і ворогував із тими, хто його любив, довірившись словам очей своїх...)

نَوِي ع тут – це **очі**, але в поетичному значенні вони можуть символізувати: як **почуття та інтуїцію**, так і **внутрішній зір або розуміння** (навіть **шпигунів**, які все бачать).

Саме контекст відіграє ключову роль у тлумаченні багатозначних слів.

В англійській та українській мовах полісемія також поширена, але рідше досягає такого рівня.

Арабська, українська та англійська мови мають багато лексем, пов'язаних з релігією:

مُؤَصَّص (молитва), حَجَّ (паломництво), مَوْصَّص (піст), دَعَا (обов'язкова милостиня), دِي ع (свято)

молитва, хрещення

prayer, baptism

У проаналізованому матеріалі спостерігаємо, що лексичні особливості кожної з мов значною мірою відображають культурні традиції суспільства та їх релігійні уявлення [2, с. 75]. Немає повних еквівалентів для таких понять, їх зазвичай передають описово. Це стосується не тільки релігійної лексики. У багатьох випадках поняття, що є загальноновживаними в одній мові, можуть не мати точного відповідника в іншій (наприклад, українське слово **гопак**, **козак**, **світлиця** не перекладається арабською без опису.

Українська мова активно запозичувала та запозичує лексику з європейських мов, зокрема латинизмів і германізмів (наприклад, **шляхта**, **кошт**, **університет**, **директор**). В українській та англійській мовах запозичення часто зберігають первинну форму (тоді як арабська використовує класичну лексику, або запозичує слова з перської, турецької, грецької та адаптує ці іншомовні слова під свою власну кореневу систему (через морфологічну трансформацію), наприклад:

نَوِي زَفِي لَت (телевізор)

رَتَوِي بِمَك (комп'ютер)

فَسَلَف (філософія)

Арабська мова багата на синонімічні ряди, які мають семантичну глибину. Наприклад в арабській мові слово **верблюд** має багатий синонімічний ряд, який формується залежно від роду тварини, віку, зовнішніх ознак та призначення (бойовий, вантажний, швидкий тощо).

Загальне (найуживаніше) слово *لَم ج* має такий синонімічний ряд:

لَبَا (багато верблюдів), رِي ع (верблюд – носій вантажу)

فَقَان (самка верблюда), لَحَف (самець-плідник)

نِي ج (породистий бойовий, або скаковий верблюд)

لَوْفَج (полохливий), قَل حَار (для подорожей)

cases, and English, where cases are almost not used. In comparison with Ukrainian and English, Arabic uses cases in a limited way, which is an important characteristic of its syntax.

The study describes the verbal tenses. In Arabic, they are significantly limited compared to Ukrainian and English, which gives certain peculiarities to their usage. For example, Arabic has only past and present-future tenses, while in Ukrainian and English, verbs can have many more forms indicating various temporal aspects.

The material of the article focuses on the comparison of the syntactic structures of the three languages. Syntactic structures in Arabic typically follow the verb-subject-object word order, which contrasts with the subject-verb-object order in Ukrainian and English. This creates additional difficulties for translators, especially when working with written texts.

The article provides a comprehensive overview of the key grammatical features of the Arabic language and their differences from Ukrainian and English, which is important for understanding the translation processes between these languages.

Key words: *Arabic language, Ukrainian language, English language, grammar, morphology, syntax, translation.*